
Отримано: 11 грудня 2017 р.

Прорецензовано: 18 грудня 2017 р.

Прийнято до друку: 22 грудня 2017 р.

e-mail: sheretyuk.r@gmail.com

DOI: 10.25264/2522-9672-2017-2(14)-136-146

Шеретюк Р. М. Діяльність Кароля Гюбеля в контексті мистецьких набутків ордену піарів на Волині (друга половина XVIII ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Релігієзнавство»*. Острог : Вид-во НУ«ОА», 2018. № 2(14). С. 136–146.

УДК 2-737:7(477.81/.82) «17»

Шеретюк Руслана Миколаївна,

*доктор історичних наук, професор кафедри
образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Рівненський державний гуманітарний університет*

ДІЯЛЬНІСТЬ КАРОЛЯ ГЮБЕЛЯ В КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКИХ НАБУТКІВ ОРДЕНУ ПІАРІВ НА ВОЛИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII СТ.)

У статті розкривається одна з маловідомих сторінок історії ордену піарів на Волині, а саме творчість його видатного представника – піара Кароля Гюбеля, який виправдано вважається одним із найвидатніших польських художників другої половини XVIII ст.

Ключові слова: *орден піарів, Волинь, культова архітектура, бароко, фресковий розпис, Кароль Гюбель.*

Ruslana Sheretiuk,

*Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Fine arts
and Crafts Rivne State Humanitarian University*

ACTIVITIES KAROLA GUBELA IN THE CONTEXT OF THE ARTISTIC ACHIEVEMENT OF THE ORDER OF PIARISTS IN VOLYN (THE SECOND HALF OF THE XVIII CENTURY)

The article reveals one of the least known pages of the history of the Order of Piarists in the Volyn region, namely the works of his illustrious representative – piarist Karol Gubel, which is justifiably considered one of the greatest Polish artists of the second half of the XVIII century.

Key words: *Order of Piarists, Volyn, religious architecture, Baroque, frescoes, Karol Gubel.*

Постановка проблеми. Широкий розмах Реформації і суспільних рухів, що відбувалися на її тлі, зумовив у середині XVI ст. спротив і

загальний наступ сил феодално-католицької реакції, який одержав назву Контрреформація (лат. contra – проти і reformatio – перетворення, виправлення). Вона була покликана, з одного боку, зупинити наступ протестантської Реформації, а з іншого – завершити оновлення Римо-Католицької Церкви. Квінтесенцією Контрреформації став Тридентський собор (1545 – 1563 рр.), який оголосив будь-які відхилення від католицизму єрессю. Під час нього, зокрема, було ухвалено низку постанов щодо оновлення духовної освіти, а також діяльності чернечих орденів [2].

Оскільки на них покладалася особлива місія у боротьбі з протестантизмом, то саме в цей час відбувалося активне оновлення існуючих та утворення низки нових чернечих спільнот. Зокрема, на хвилі європейської Контрреформації розгорнулася діяльність римо-католицького чернечого ордену піарів, місіонерська діяльність якого мала потужний вплив на духовно-культурне життя багатьох європейських країн, в тому числі й України. Щоправда, постать його засновника і пожиттєвого генерала Йосифа де Каласанса, котрий справив визначальний вплив на характер, структуру та наступну його діяльність, нині в Україні є малознаною, а заслуги – належно не оціненими.

Відтак, метою статті є з'ясування обставин виникнення та специфіки діяльності римо-католицького ордену піарів, а також його мистецькі набутки на теренах Волині на прикладі творчості видатного польського художника другої половини XVIII ст. – піара Кароля Гюбеля.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній історіографії питання обставин виникнення та функціонування римо-католицького чернечого ордену піарів, зокрема діяльності його засновника Йосифа де Каласанса характеризуються ґрунтовними напрацюваннями. Так, сучасний іспанський дослідник Йозеф Доменех і Міра пише про те, що Йосиф де Каласанс був однією з найбільш значимих постатей в усій історії науки і називає його «едукативним (освітнім) гігантом». Порівнюючи його освітні здобутки з педагогічною спадщиною Яна Амоса Коменського, він стверджує, що якщо Коменський був вихователем протестантської Європи, то Каласанса слід вважати вихователем Європи католицької [21, с. 15-16]. Згідно з іншим висловлюванням, Йосиф де Каласанс є «найбільшим святим серед педагогів і найбільшим педагогом серед святих» [18].

1597 р. у Римі при церкві святої Доротеї Йосифом де Каласансом була відкрита перша безкоштовна початкова школа. Вона була

доступна для всіх без винятку дітей, тобто без огляду на їхній суспільний стан, расу чи віросповідання. Водночас наголосимо на тому, що з 1551 р. у Римі вже функціонувала безкоштовна школа, заснована отцями-езуїтами. Щоправда, до неї приймали дітей та молодь, котрі вже володіли латиною. Натомість Й. де Каласанс 1597 р. заснував школу саме для неграмотних дітей.

У піарській школі їх навчали читанню, письму, лічби та початків латини. Хоча її вихованці походили з різних суспільних верств, однак більшість із них належала до найбіднішої категорії населення. Саме тому, крім безоплатного навчання, в школі Й. де Каласанса вони забезпечувалися також письмовим приладдям, одягом та їжею. По суті, їх брали ледь не на повне матеріальне забезпечення [17, с. 320].

Й. де Каласанс вважав школу культурно-суспільною інституцією, яка водночас із подоланням елементарної неосвіченості повинна була дбати про моральний розвиток своїх учнів. Його слова про те, що «якщо від найменших років будете виховувати дітей у побожності та науці, безсумнівно, можна буде сподіватися щасливого перебігу всього їхнього життя», стали лейтмотивом педагогічної діяльності його послідовників [9]. Відтак, головною метою піарської школи було виховання учнів на християнських засадах та їхня підготовка до добродієсного життя, що відповідала гаслу ордену «*Pietas et Litterae*» («Благочестя і Освіта», або «Віра і Культура»). З огляду на це, як твердить польська дослідниця Б. Соболевська-Стрельчак, освітньо-виховна програма Йосифа де Каласанса вповні вписувалася в ідейну платформу доби Відродження. Засновник безкоштовної школи прагнув, аби навчання і виховання в ній відбувалося «згідно Ісусового послання: навчіть всі народи, хрестячи їх» [20, с. 160, 161].

Водночас польський дослідник Й. Матрас акцентує увагу на тому, що Йосиф де Каласанс був засновником першого римо-католицького чернечого ордену, діяльність якого зосереджувалася безпосередньо на навчанні. За його словами, хоча бенедиктинці, домініканці, езуїти та члени інших чернечих орденів також займалися освітньою роботою, однак жоден із них не був створений із конкретною метою навчання дітей, зокрема, вбогих [21, с. 16]. Із цього приводу засновник ордену піарів Йосиф де Каласанс висловлювався так: «...виховання дітей є більшою заслугою, ніж виховання дорослих. Дорослі мають багато орденів, які їм допомагають, а діти мають тільки наш орден» [14].

До цього варто додати, що засади його навчально-виховної праці стали своєрідною відповіддю на ті суспільно-політичні реалії, які

були притаманні Західній Європі доби Контрреформації, зокрема потребі оновлення Римо-Католицької Церкви, зміцнення її позицій шляхом набуття довіри у наявних та потенційних adeptів, уморальнення повсякденного життя її кліру, мирян, зокрема підростаючого покоління. Так, за словами польського дослідника Й. Тарнавського, «педагогічний експеримент» Йосифа де Каласанса був «відповіддю на тодішню ситуацію в суспільстві. Велич Каласанса полягала в тому, що якщо інші ігнорували потреби освіти всіх соціальних верств, він єдиний зважився протидіяти духовній та інтелектуальній убогості. Його педагогічна думка буде еволюціонувати і виростати з конкретних шкільних ситуацій, з життєвої практики» [8, с. 139].

Через декілька років при церкві святої Доротеї у Трафставері з односторонців Йосифа де Каласанса постало братство, затверджене 1602 р. Папою Климентом VIII. 1617 р. воно отримало статус чернечої конгрегації, що була санкціонована Папою Павлом V. 18 листопада 1621 р. відповідним розпорядженням Папи Григорія XV вона набула статусу чернечого ордену, а 31 січня 1622 р. він схвалив його статут [19].

Так постав римо-католицький чернечий «Орден Духовних Регулярних Убогих Матері Божої Благочестивих Шкіл» (лат. *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*), або орден піарів (піаристів). Головний вектор його діяльності полягав у навчанні і вихованні дітей та юнацтва. Саме тому, крім трьох традиційних для католицького чернецтва обітниць (безшлюбності, бідності і послуху), піари давали ще й четверту: присвятити своє життя справі безкоштовного навчання і виховання дітей. Йосиф де Каласанс під іменем «Йосиф Богоматері» став першим верховним генералом ордену піарів, призначеним спочатку на 9 років, а з 1632 р. – пожиттєво.

Благочестиві школи Йосифа де Каласанса дуже швидко набули популярності в Європі. З даних, наведених польським дослідником Я. Тарашкевичем у монографії «*Pierwsze stulecie Zakonu Piarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642 – 1740)*» (2015 р.), впливає, що станом на 1642 р., їхній орден у різних містах Європи вже налічував 33 монастирі й опікувався 38-ма школами. Зокрема, 5 осередків ордену піарів знаходилося на теренах сусідніх із Польщею Чехії і Моравії, витворюючи його окрему Німецьку провінцію [21, с. 18].

1641 р. польський король Владислав IV Ваза, бачучи «плачевні результати виховання молоді в місцевих школах» [17, с. 321], звер-

нувся до керівництва римо-католицького чернечого ордену піарів із проханням надіслати його представників для просвітницької роботи в Речі Посполитій. Зрештою, його пропозиція отримала схвальну відповідь: 22 вересня 1642 р. піари отримали від короля фундацію у Варшаві. Цього ж року стараннями краківського воєводи Станіслава Любомирського був заснований осередок піарів у Подолінці [8, с. 150]. Вже 1662 р. була заснована Польська (Коронна) провінція піарів, а 1695 р. – Литовська віце-провінція [10]. 1736 р., у зв'язку зі зростанням чисельності монастирів і ченців, Литовська віце-провінція була реорганізована у провінцію, до складу якої входили осередки піарів на теренах Волині, а саме в Дубровиці (1684 р.), Любешові (1688 р.) та Межирічі Корецькому (1702 р.).

Наголосимо на тому, що навчально-виховна діяльність освітніх осередків римо-католицького ордену піарів на Волині впродовж кінця XVII – першої половини XIX ст. мала вагоме значення для розвитку духовно-культурного життя населення цих теренів. У першу чергу це пов'язано з тим, що робота їхніх викладачів орієнтувалася на кращі досягнення європейської освіти. Заслуговує на особливу увагу й те, що саме піари не тільки відкрили на Волині безплатні школи для дітей, але й зробили значний внесок у демократизацію освіти краю. У них не було ні етнічної, ні станової, ні релігійної дискримінації. Це надає особливої вагомості унікальній системі шкільництва піарів [6].

Зазначимо, що формуючись під впливом ідей Просвітництва, воно ввібрало в себе провідні досягнення тогочасної педагогічної науки, зокрема у своїй практиці спиралося й на художню складову, долучаючи своїх вихованців до надбань західноєвропейського мистецтва. Художньо-мистецький аспект діяльності римо-католицького ордену піарів на Волині впродовж кінця XVII – першої половини XIX ст. полягає, зокрема, у будівництві чернечих архітектурних комплексів із урахуванням тенденцій, характерних для розвитку тогочасної архітектури Західної Європи, використанні в навчально-виховному процесі піарських шкіл музичного та сценічного мистецтв, а також закладенні шкільних ботанічних садів, що сприяло розвитку садово-паркового мистецтва Волині в означений період.

Так, роль важливого чинника формування особистості вихованця піарів, його художньо-естетичного смаку, відігравав архітектурний комплекс відповідного освітнього закладу. В більшості випадків, за спостереженнями О. Михайлишин, їхні будівлі зводилися за проектами видатних архітекторів того часу – вихідців із багатьох європей-

ських країн, зокрема Франції, Італії, Польщі, Чехії, Моравії. Відтак, саме звідти запозичувалися окремі елементи, що вносили розмаїття в архітектурні вирішення споруд однієї і тієї ж типологічної групи [3, с. 134].

Одним із класичних зразків архітектури епохи бароко на Волині став костел святого Антонія Падуанського у Межирічі Корецькому (1725 р.), зведення якого відбувалося одночасно з будівництвом мурованого піарського колегіуму. Водночас яскравим втіленням кращих досягнень західноєвропейської пізньобарокової архітектури став костел святого Іоанна Хрестителя (1740 р.), що входив до складу архітектурного ансамблю чернечого осередку піарів у Дубровиці. Ці споруди, як твердить П. Ричков, є показовими прикладами католицьких храмів барокової архітектури, що активно утверджувалася на західноукраїнських землях чернечими орденами, в даному випадку – піарами [4, с. 31].

Перлиною барокового архітектурного комплексу чернечого осередку піарів у Любешові на Волині, до складу якого також входили будівлі монастиря (1688 р.) і школи (1693 р.), став костел Євангеліста Іоанна (1745 – 1762 рр.). За словами польських дослідників М. Балінського і Т. Липинського, авторів ґрунтовної трьохтомної студії «*Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana*» (1846 р.), завдяки внутрішньому оздобленню, а саме прекрасним фрескам Кароля Гюбеля піарський костел у Любешові був неперевершеною культовою спорудою на теренах тогочасної Литви [7, с. 799].

На жаль, нині збереглося дуже мало відомостей про життя і творчість Кароля Гюбеля – одного із найвидатніших польських художників другої половини XVIII ст. Як правило, інформацію про нього сучасні джерела подають наступного змісту: «Гюбель Кароль, чернеч ім'я Лука (Лукаш), пол. художник. Н. 1722. П. 1793, Любешів. Майже все життя провів у кляшторі піарів у Любешові, Пін. пов. Оздоблював костели, монастирські приміщення, малював портрети церковних і світських достойників, ікони на головні еван. теми в костелах Пінська, Каменя-Каширського, Чорторийська, Городища, Волі Кухотської» [1, с. 111].

Думається, що лаконічність цієї та подібних їй інформаційних довідок пов'язана в першу чергу з тим, що на сьогоднішній день більшість творів Кароля Гюбеля втрачена, або ж знаходиться у стані, близькому до знищення. Так, зокрема, костел піарів у Любешові, що

свого часу був розписаний фресками талановитого маляра, за радянської доби зруйнували. Відтак, нині мало що нагадує про унікальні живописні твори Кароля Гюбеля, чому й постать самого автора, на жаль, незаслужено забута.

Кароль Гюбель (у чернецтві – отець Лукаш, пол. Karol (Łukasz) Hubel або Hübel, Huebel, Hybel) народився 19 січня 1722 р. у Свідниці, невеликому містечку у Сілезії [12]. Згідно з переказом, оскільки він мав хист до малювання, то мріяв стати професійним художником. Саме тому в пошуках кращої долі юнак вирушив до Санкт-Петербурга, плакаючи, очевидно, намір вступити до тамтешньої Академії мистецтв. Однак під час цієї тривалої подорожі потрапив до рук злодіїв, і, рятуючись від них, звернувся з молитвою до Бога, в якій пообіцяв у разі порятунку вступити до першого-ліпшого монастиря. Так він опинився у піарському новіціаті [16]. 24 вересня 1748 р. він вступив до ордену піарів, а вже 1751 р. склав його чернечі обітничі [13].

Кароль Гюбель творив у стилі пізнього бароко. Прикметно, що його пензлю належали не лише живописні твори на релігійну тематику, але й композиції світського змісту. Свідченням цього є те, що його мистецький доробок містив низку портретних зображень як церковних осіб, наприклад, провінціалів та знаних представників ордену піарів, так і видатних політичних діячів. До останніх у першу чергу слід віднести польських королів Яна III Собеського та Станіслава Августа Понятовського, а також російського царя Петра III. Відомо, що Кароль Гюбель також був автором пейзажів та пасторалей [15].

З-поміж його мистецьких творів чільне місце посідають ті, що були виконані у Любешівському піарському осередку. Так, упродовж 1751 – 1754 рр. Кароль Гюбель виконав настінний розпис олійними фарбами його монастирської трапезни, до якого увійшли композиції із зображеннями святих Йосифа де Каласанса та Антонія Падуанського, а також Богоматері Скорботної (Bolesna). Відомо, що приміщення Любешівського колегіуму прикрашали також його твори «Свята родина» (за Рафаелем), «Святий Йосиф де Каласанс слухає сон послухника Скомаровського», «Святий Йосиф – обранець із дитяком Ісусом», «Святий Михайло – Архангел перемагає нечистого духа», «Святий Ієронім», «Святий Августин», «Свята Марія Магдалина», «Святий Іоанн Євангеліст», «Святий Апостол Петро». А в помешканнях ректора Любешівського колегіуму знаходилися написані ним портрети святого Франциска, святого Йосифа де Каласанса, а також польських королів Яна III та Станіслава Августа. Коридори

Любешівської обителі прикрашали його олійні портрети провінціалів ордену та видатних піарів, а також 15 пейзажів, що зображували околиці Любешова та сцени із сільського життя [22, с. 10].

У липні 1754 р. із Каролем Гюбелем сталася біда – він тяжко захворів. Як ідеться у статті В. Тинчука, тільки прикладання до голови хворого мощей святого Йосифа де Каласанса повернуло художникові здоров'я. Підтвердженням цьому є інформація про те, що вже 1755 р. він, перебуваючи у Дубровиці, писав картини для тамтешнього костелу. Це були портрети видатних піарів [22, с. 11].

Думається, що оскільки виконані Каролем Гюбелем живописні роботи у піарських осередках Любешова та Дубровиці засвідчили його безумовний хист художника, саме тому орденське керівництво ухвалило рішення направити талановитого піара до Риму на навчання задля його фахового удосконалення. На жаль, цьому задуму не судилося здійснитися, оскільки, перебуваючи вже у Кракові, отець Лукаш змушений був повернутися до Вільна, куди його відкликали для виконання оформлювальних робіт місцевого піарського костелу, що знаходився на стадії спорудження. Однак і цей план не був реалізований, оскільки тоді його направили до Щучина (Білорусь). Зрештою, 1762 р. Кароль Гюбель повернувся до Любешова, де одразу приступив до оздоблювальних робіт шойно зведеного піарського костелу Євангеліста Іоанна (1745 – 1762 рр.). Зауважимо, що в Любешові він провів усе наступне своє життя, час від часу виїжджаючи до іншої місцевості задля виконання художніх робіт [22, с. 11].

Отже, впродовж 1762 – 1765 рр. митець працював над головною справою свого життя – художнім оздобленням інтер'єру Любешівського піарського костелу у техніці аль-фреско. Відомо, що до нього входили сцени з Апокаліпсису, а над пресвітерієм, тобто у вівтарній частині храму, знаходилося зображення ангела з кадилом [13]. Ці фрескові розписи, за словами польського дослідника В. Гусарського, «безперечно належали до найпрекрасніших творів, які у нас такого типу у XVIII ст. були. Особливо композиції, якими оздоблено склепіння костелу» [11]. Зауважимо, що такий його висновок, зроблений 1930 р., ґрунтувався на особистих враженнях від їхнього споглядання, оскільки В. Гусарський був учасником урядової комісії, що оглядала та фіксувала стан пам'яток культури і мистецтва на теренах Волині. Як впливає з його записів, на час огляду Любешівського костелу «фрески на склепіннях зазнали дуже сильних ушкоджень, а половина фресок відпала разом із тиньком. Єдино розписи на стінах і

стовпах добре тримаються, вражаючи незбагненною по сотні та кілька десятків років свіжістю фарб» [11].

Привертає увагу й опис В. Гусарським Любешівського костелу, що був «закладений у формі хреста, з могутніми і розкішними бароковими вежами, прикрашений багатими пілястрами», й, на його думку, він становив «вартісний приклад польської барокової архітектури». Залишив цей дослідник згадку й «про повні драматичного виразу статуї Богоматері та святого Йосифа, вцілілі без найменших ушкоджень під час бомбардування костелу» [11]. Отже, таким Любешівський костел виглядав у 30-ті рр. XX ст. Однак, як уже йшлося, костел піарів у Любешові за радянської доби було зруйновано. Оскільки 1944 р. під час німецького бомбардування міста його споруда дуже постраждала, то владою було ухвалене рішення не відбудувувати її, а повністю знести. Це й сталося 17 липня 1969 р. Відтак, на сьогодні не збереглося ні споруд костелу, ні унікальних фрескових розписів Кароля Гюбеля, а в уцілілих приміщеннях славетного в минулому піарського навчального закладу розташувалися районна друкарня, редакція газети та відділ освіти і науки.

Висновки. Таким чином, на хвилі піднесення руху Контрреформації, а саме в першій чверті XVII ст. був заснований римо-католицький чернечий орден піарів, основним вектором діяльності якого стало забезпечення нужденної молоді безкоштовним навчанням і підготовка юнацтва до свідомої участі у християнському житті. Впродовж нетривалого часу освітні осередки цього ордену набули значного поширення не лише в Італії, але й далеко за її межами. Вже 1642 р. піари з'явилися в Польщі. На теренах Волині вони заснували свої осередки у Дубровиці (1684 р.), Любешові (1688 р.) та Межирічі Корецькому (1702 р.), які впродовж приблизно 150-ти років здійснювали відчутний вплив на духовно-культурне життя краю.

Активно утверджуючи на волинських теренах тогочасні досягнення західноєвропейської освіти, науки і культури, римо-католицький орден піарів також утілював художні візії доби бароко. Так, із Волинню була тісно пов'язана творча доля одного з яскравих представників цього ордену, а саме визначного польського художника другої половини XVIII ст. Кароля Гюбеля. Живописні твори цього митця, що прикрашали зокрема Любешівський та Дубровицький осередки ордену піарів, а також інші архітектурні споруди краю, вражали сучасників талановитістю виконання, щирістю почуттів і унікальною кольоровою гамою. Думається, що повернення із забуття імені цього

славетного художника-піара стане шаблинкою в осмисленні набутків культурницької праці ордену парів на Волині.

Список використаних джерел:

1. Леонюк В. Словник Берестейщини. Львів: Видавнича фірма «Афіша», 1996. 360 с.
2. Любашенко В. І. Контрреформація. *Енциклопедія історії України: у 10 т. – Т. 5: Кон – Кю /* Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. / НАН України, Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2008. 568 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/?encyclp&termin=Kontreformats%D1%96ya>.
3. Михайлишин О. Костьол Св. Антонія в Великих Межирічах (Корецьких): три ст. життя. *Пам'ятки сакрального мистецтва Волині: Науковий збірник*. Випуск 8. Луцьк: Надтир'я, 2001. С. 134–139.
4. Рычков П. А. Дорогами Южной Ровенщины (От Корца до Пляшевой). Москва: Искусство, 1989. 175 с.
5. Стоколос Н. Г. Освітня діяльність католицьких чернечих орденів в Україні (XVI – XVIII ст.): культурологічний аспект. *Роль християнства в утвердженні освіти, науки та мистецтва: історія, уроки, перспективи: Науковий збірник*. Рівне: ППФ «Волинські обереги», 2000. С. 66–71.
6. Шеретюк Р., Стоколос Н. «Благочестя і освіта»: Просвітницькі ідеї Йосифа де Каласанса та їхній вплив на духовно-культурне життя Волині (XVII – перша половина XIX ст.). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Випуск 27. Рівне: РДГУ, 2016. С. 208–214.
7. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana: W 3 tomach. Tom 3. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, 1846. 863 s. + XXVIII.
8. Gołek B. Pedagogia pijarów [Zakonu Kleryków Regularnych Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych]. *Pedagogie katolickich zgromadeń zakonnych: historia i współczesność*. T. 1 / Redakcja naukowa Janina Kostkiewicz. Kraków: Impuls, 2012. S. 133–161.
9. Gołek B. Współczesny wymiar pijarskiego dzieła wychowawczego. URL: <http://www.pedkat.pl/images/czasopisma/pk11/PK11a08.pdf>.
10. Historia Prowincji Polskiej. *Polska Prowincja Zakonu Pijarów*. URL: http://www.pijarzy.pl/zakon_i_jego_historia/historia_prowincji_polskiej.html.
11. Husarski W. Zabytki Pińska i jego okolic. *Bluszcz*. 1930. № 3. S. 12–15. URL: <http://www.kresy.pl/zobacz-kresy?zobacz/zabytki-pinska-i-jego-okolic>.
12. Hübel Karol. *Encyklopedia PWN*. URL: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Huebel-Karol;3913055.html>.
13. HÜBEL, Huebel, Hybel ŁUKASZ SchP. URL: <http://www.eduteka.pl/doc/hubel-huebel-hybel-lukasz-schp>.

-
14. Jego szkoła. Pedagogika Pijarska. *Polska Prowincja Zakonu Pijarów*. URL: http://www.pijarzy.pl/zalozyciel/pedagogika_pijarska/jego_szkola_d6859_pol.html.
 15. Jodłowska R. Karol Hübel. Internetowy Polski Słownik Biograficzny. URL: <http://www.ipbs.nina.gov.pl/a/biografia/karol-hubel>.
 16. Łukasz Hübel. URL: http://wiki.scolopi.net/w/index.php?title=%C5%81ukasz_H%C3%BCbel.
 17. Możdżen S. I. Historia wychowania do 1795. Kielce: Wydawnictwo Diecezjalne, 2005. 431 s. + tab.
 18. Pijarzy. *Zycie Zakonne: Serwis informacyjny konferencji wyższych przełożonych zakonów męskich w Polsce*. URL: <http://www.zyciezakonne.pl/informator/zakony-meskie/pijarzy-355/>.
 19. Saint Joseph Calasanz. *Annus lubilaei Scholarum Piarum*. URL: <http://scolopi.org/en/calasanz/>.
 20. Sobolewska-Strzelczak B. Początki szkolnictwa Pijarskiego. Inspiracje dla współczesnej teorii i praktyki pedagogicznej. *Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*. 2013. № 2 (23). S. 159–168.
 21. Taraszkiewicz J. Pierwsze stulecie Zakonu Pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642 – 1740). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015. 360 s.
 22. Tynczuk W. Tworzył piękno w Lubieszowie. *Monitor Wołyński*. 2011. № 4 (40). S. 10-11.